

Fókuszban a termelékenység

„A gazdasági döntéshozatalban a hosszú távú trendeket is szem előtt kell tartani”

Interjú Hüttl Antóniával, a Kopint-Tárki tudományos tanácsadójával,
a KSH korábbi elnökhelyettesével

DOI: 10.14267/VILPOL2025.05.05

Hüttl Antónia az elmúlt években fontos tanulmányokat készített a magyar gazdasági teljesítmény méréséről, annak korrekciójáról. A tanulmányok rámutattak arra, hogy egyrészt 1950-ben túlbecsülték a növekedést, másrészt 1990-ben túlbecsülték a GDP csökkenését. Mindezek nem csak történeti jelentőséggel bírnak, iránymutatók lehetnek a mostani gazdaságpolitikai döntéshozatal számára is.

Hüttl Antónia egyetemi tanulmányait 1964 és 1969 között végezte a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, ahol közgazdász diplomát szerzett tervmatematika szakon. Ezt követően ugyanitt, 1973-ban doktori fokozatot szerzett. Tudományos pályáját később a történettudomány területén is elmélyítette: 2000 és 2002 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen folytatott PhD tanulmányokat történelemtudományi szakon.

Szakmai karrierje 1969-ben indult az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében, ahol 1986-ig tudományos kutatóként dolgozott. Ezt követően az Országos Tervhivatal Informatikai és Módszertani Intézetében töltött be osztályvezetői pozíciót 1990-ig. 1990 és 1996 között a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője volt, majd 1997 és 1998 között a Miniszterelnöki Hivatal főtanácsadójaként tevékenykedett. 1998-tól 1999-ig a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesi tisztségét látta el.

2000 és 2007 között a KOPINT-DATORG Rt. tudományos tanácsadójaként dolgozott, majd 2007-től a Kopint-Tárki Zrt.-nél folytatta munkáját, kezdetben tudományos főmunkatársként, később tudományos tanácsadóként. 2013 és 2018 februárja között a Statisztikai Szemle főszerkesztője volt.

Világpolitika és Közgazdaságtan: A magyar társadalomban elterjedt az a nézet, hogy nincs felzárkózási folyamat. Kutatása alapján milyen felzárkózási és lemaradási ciklusokat azonosított a 20. századi magyar gazdasági teljesítményben? Miért fontos tudnunk a mai gazdaságpolitika szempontjából, hogyan teljesítettünk a 20. században? Az GDP idősorban megfigyelt torzítások ismeretében mennyiben kell újra értékelni a 90-es évek magyar gazdaságpolitikáinak teljesítményét?

Hüttl Antónia: A viharos 20. században legalább öt fordulópont volt a magyar gazdaságtörténetben, ennek következtében pedig a statisztikai megfigyelésben is. 1920-ban a vesztes háború után az ország több mint 70 százalékát elcsatolták, felbomlott a Monarchia egységes piaca. Tulajdonképpen ez volt a leginkább kritikus állapot a 20. század egészében. Ehhez képest a II. világháború vagy a rendszerváltás időszaka a nemzetgazdaságban jóval kisebb megzúzódtatást okozott. Ennek ellenére az 1920-as években a hazai gazdaság kiválóan teljesített. A nemzetközi összehasonlítások szerint a világgazdasági válságot megelőző időszakban a magyar termelékenység elérte az osztrák termelékenység 70 százalékát. Összehasonlításképpen a cseh gazdaság valamivel előttünk járt, de meghaladtuk az olasz és a lengyel gazdaság termelékenységét. Érdemes megemlíteni, hogy a sor végén Bulgária magasabb termelékenységi szinten állt, mint Románia.

Amennyiben nem a munkatermelékenységet, azaz nem az egy foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelmet, a – a GDP korbelti változatát - mérjük, hanem az egy főre jutó fejlettségi szintet, az egy főre jutó nemzeti jövedelmet, akkor valamivel rosszabbul, az osztrák szint 66 százalékán állunk. Ennek magyarázata, hogy Magyarországon a munkaerő mintegy fele a mezőgazdaságban dolgozott, egy része nem foglalkoztatott munkaviszonyban. A kutatásaim szerint az 1920-as évtized volt a legsikeresebb periódusa a magyar gazdaság 20. századi történetét tekintve. Az átlagos növekedési ütem 5 százalék körül alakult. Tartósan hasonlóan gyors fejlődést később nem tudtunk elérni.

Meg kell említeni Bethlen István miniszterelnök nevét, aki egyszerre folytatott szigorú pénzügypolitikát, ugyanakkor például átfogó infrastrukturális fejlesztéseket kezdeményezett a trianoni béke nyomán felszabdalt út- és vasúthálózat átépítése terén. Klebelsberg Kuno nevéhez köthető a népiskolai program, és az alapszintű oktatás általánossá válása valamint a felsőoktatás bővítése jelentősen segítette a gazdasági fejlődést.

A világgazdasági válság megtörte a növekedési pályát, bár az ipari túltermelési válság kevésbé sújtotta az erősen agrárjellegű magyar gazdaságot. Az 1930-as években már kevésbé dinamikus fejlődött a gazdaság. Relatív fejlettséget tekintve 1938-ra ismét visszajuttatunk az osztrák szint 66 százalékára.

Gyors növekedési periódus volt a II. világháború utáni újjáépítés időszaka is. Ez egyben jó példája a gazdaságpolitikai propagandának. A korban széles körben elfogadott állítások szerint 1949-re a magyar gazdaság elérte a háború előtti utolsó békeév fejlettségi szintjét. Sőt olyan hivatkozásokkal is találkoztam, miszerint ekkora már 20 százalékkal meghaladtuk az 1938 évi nemzeti jövedelem volumenét. Hiányoznak az ezt megalapozó statisztikai számítások. Átfogó

árstatisztika nem létezett, így vélhetően néhány fontos ipari termék mennyiségének változása alapján becsülték a növekedést. Bizonyos, hogy a lakossági fogyasztás 1950-ben mélyen az 1938-as szint alatt volt. Ideológiai szempontból ez érthető, mivel szemben azzal, hogy a piacgazdaságban a gazdasági értéket a fogyasztó által realizált fogyasztói haszon fejezi ki, a szocializmusban a marxi felfogás szerint a cél a jövőbeni állapot, és az ehhez vezető út jószerivel csak ráfordítás. Tehát a lakossági fogyasztás inkább a munkaerő újratermelési költségeként jelent meg, mintsem fogyasztói haszonként. Az igazi érték a beruházás, mert az járul hozzá a jövőbeni végcél eléréséhez.

Saját kutatásomban az 1970-es években készült elemzésekből következtettem vissza arra, hogy mekkora lehetett az áremelkedés mértéke a forint 1946 évi bevezetése és 1950 között. Ezzel a becsléssel 1950-re jó esetben az 1938-as szint 95 százaléka körüli szintre sikerült visszajutni. Amennyiben az eredeti számítások szerint történt volna az újjáépítés, akkor 1950-re lényegében utolértük volna Ausztriát, miközben – politikai indokok miatt - nem fogadtuk el az újjáépítést segítő Marshall segélyt.

1950 és 1970 között a nehézipari fejlesztések korszaka egy sikeresnek tűnő időszak volt. A beruházási kiadások dinamikusan nőttek. A siker azonban nem bizonyított, mert a központilag megállapított, költségarányos árak esetén a beruházások hozama nem volt mérhető. A mai értelmezés szerint a GDP-ben valójában nem a beruházás költségét, hanem a létrehozott állóeszköz működtetésétől várt hozamot kellene kimutatni. Minthogy ezt előre a statisztika nem tudja megfigyelni, így elfogadja azt a tételt, hogy - racionális keretek között - akár az állam, akár a magánszereplő beruházásra fordított kiadása megegyezik a várt hozam jelenértékével. A beruházási kiadások forrását belső átcsoportosítással teremtették meg, részben a mezőgazdaság kizsigerezéséből, részben pedig abból, hogy az állami vállalatoktól elvonták az eszközök értékcsökkenését fedező tartalékot. Így mintegy 20 évig sikerült viszonylag magas növekedési ütemet kimutatni, bár utólag bebizonyosodott, többnyire igen alacsony volt a létrehozott eszközök hozama.

Az 1960-as évek végén az új gazdasági mechanizmus bevezetése fontos előrelépést jelentett a magyar makrogazdasági elszámolásokban is. A magyar statisztika már a 20. század első felében világszínvonalú volt. Az 1970-es évek elején további széleskörű nemzetközi elismerést váltott ki, hogy a KGST országok közül Magyarország egyedüliként áttért egy olyan makrogazdasági indikátor használatára, amely tartalmában hasonlít a piacgazdaságokban alkalmazott bruttó hazai termék mutatóra, annak a tervgazdaságokra adaptált változatának nevezhetjük. Az áttérést az tette lehetővé, hogy sikerült meggyőzni a magyar és KGST országok politikai vezetését arról, hogy ily módon nemzetközi szinten is igazolható lesz a szocialista tervgazdaságok sikere. Az 1970 évi nemzetközi összehasonlítási program szerint az egy főre jutó magyar GDP az USA szintjének 40 százalékát érte el. Ausztria nem vett részt a programban.

Visszakanyarodva a felzárkózási ciklusok kérdéséhez, annak ellenére, hogy a hazai növekedési ütem 1970 és 1985 között – amikor a következő nemzetközi összehasonlítási programra sor került – majdnem kétszerese volt az USA gazdaságáénak, a magyar relatív fejlettségi szint visszaesett az amerikai szint alig 30 százalékára. Erősíti az 1985 évi ICP eredményének megbíz-

hatóságát, hogy abban közvetlenül hasonlították össze a magyar és az osztrák árakat, így lehetőség volt a termékek minőségi különbségének beszámítására. 1985-ben az osztrák fejlettségi szint 47 százalékát érték el. Utólag visszavezetve, 1970-ben a magyar-osztrák arány valamivel 50 százalék felett lehetett. Eközben, átmeneti jelleggel az 1970-es évek első felében sikerült érezhető mértékben felzárkóznunk, elsősorban a lakásépítési program sikerének következtében. 1970-1975 között, 6 év alatt mintegy félmillió új lakás épült. Ennek nagyjából fele magánlakás formában, melyek számát a korabeli statisztika erősen alulértékelt. Becsléseim szerint a magán-lakásépítést beszámítva 1975-re visszajutottunk az osztrák szint 57 százalékára.

A szocializmus időszakában a növekedési ütem túlértékelésének fő okát a burkolt áremelés okozta. A központi ármegállapítás, árszabályozás immanens problémája, hogy a termelő mindig több információval rendelkezik a termék ár-költség viszonyáról, mint a szabályozó hatóság. A központi ármegállapítás kijátszható úgy, hogy látszólag új terméket vezetnek be a piacra, de valójában a termék minősége alig változik, csak magasabb áron értékesítik. Egy hiánygazdaságban erre bőven van lehetőség. A becslések szerint a burkolt áremelés 1950 és 1970 között évente 1 százalék körüli torzítást okozott a növekedési ütemben, míg 1970 és 1985 között, az árszabályozás részleges liberalizációja nyomán a hiba megugrott évi 2,5 százalékra.

1985-1995 között a statisztika nehezen tudta megfigyelni piacgazdaságra való átállás folyamatait. Rendkívül magas volt a magyar infláció, és ebből nem lehetett leválasztani azt a hatást, hogy a piacnyitás során az 1980-as évek végétől lényegesen jobb minőségű termékek kerültek a magyar piacra elsőként a kereskedelmi láncok privatizálásával, majd később a külföldi termelőtőke térnyerése révén. A statisztika által kimutatott áremelkedés egy része a minőségjavulásnak volt betudható, de ha ez a termékek széles körét érinti, akkor a statisztika a minőségi többletet nem képes leválasztani az árszint emelkedésből. A nemzetközi összehasonlítás programok eredménye szerint 1995-re magyar gazdaság az USA-hoz viszonyítva visszajutott az 1985 évi szintre, az osztrák szinttől kissé elmaradt. Ez akkor következhet be, ha a magyar GDP volumene a rendszerváltás idején mindössze 5 százalékkal csökkent, eltérően attól, hogy a korabeli statisztika 9 százalékos csökkenést becsült. A felülvizsgálat azt is kimutatta, hogy a stagnálás korábban, az 1980-as évek első felében elkezdődött, ugyanakkor már a 1993-ban újraindult a növekedés.

A kutatás hasznosságát két szempontból értékelhetjük. Egyfelől választ ad arra, hogy a 20. század folyamán a honnan hova jutottuk a gazdasági fejlettséget tekintve. Érdemes megjegyezni, hogy az Eurostat adatai szerint Ausztriához viszonyítva 2023-ban – jórészt az EU támogatások segítségével - sikerült nagyjából visszajutni arra a szintre, ahol 1928-ban álltunk. Emellett a kutatás összeállította a magyar makrogazdasági indikátor statisztikai háttérre alapozott konzisztens idősorát. A KSH adatbázisában 1960-tól kizárólag a korabeli statisztika által bizonyosan felfelé torzított növekedési ütem idősora található.

A 20. századot elemző magyar gazdaságtörténeti kutatások eddig egyedül a nemzetközi adatbázisokra támaszkodhatnak. A legismertebb az MPD, Maddison Project Database, ennek több változata ismert, attól függően, hogy milyen feltevések alapján történik az egy főre jutó US reáláras adatok továbbvezetése a kiemelt benchmark évek között. Az adatbázis kezdetben Angus Maddison kutatásaira támaszkodott, amely a világgazdaság történelmi távú fejlődését vizsgálta. Jelen változatában az MPD a világ több mint 160 országának idősorát tartalmazza.

Az általam végzett felülvizsgálat a magyar gazdaságtörténet 20. századi főbb eseményeinek ismeretében statisztikai forrásokra alapozva egészítette ki a korábbi idősorokat. A házilagos lakásépítés mellett a szocializmus korában ilyen volt például az úgynevezett trejtett gazdaságból származó jövedelem. A 75 éves idősor egységesítése érdekében az 1946 előtt eredetileg koronában vagy pengőben kimutatott értékeket átszámítottam forintra, ehhez felhasználva az MGKI által a forint bevezetésekor végzett számításokat a forint pengőhöz viszonyított vásárlóerő-paritásáról.

Miért fontos tudnunk ezeket az összefüggéseket? Azt gondolom, hogy a történelmi tapasztalatok ismerete mindig fontos, és a mai gazdaságpolitika számára is tanulságos lehet. Például az, hogy a központi árszabályozás nem hatékony és kijátszható, vagy az, hogy az oktatás, humántőke fejlesztése mennyire eredményes volt a 20. század első felében. Minden gazdaságtörténelmi tapasztalat beépíthető a gazdaságpolitikai döntéshozatalba. Nem jelentéktelen tanulság az sem, hogy a perspektívát tekintve nem a rövid távú ciklusok, konjunkturális változások a fontosak, hanem a trend iránya. Néhány tizednyi változás a GDP-ben nem sokat számít. Ma talán túlértékeljük a rövid távú folyamatok jelentőségét, holott a hosszú távú, 100 éves idősorokat elemezve látszik, hogy a múltban tartós fordulatok évek vagy akár évtizedek alatt következtek be.

Világpolitika és Közgazdaságtan: A GDP/fő mennyiben tekinthető megfelelő mérőszám-nak egy makrogazdaság teljesítményére vonatkozóan? Nem okoz túlzott torzításokat, hogy nem kezeli az olyan szempontokat, mint például az egyenlőtlenség, vagy, hogy a hosszú távú kilátásokról kevés információval bír (gondolok itt a környezeti tisztításokra, amik képesek növelni az adott évi GDP/fő-t)?

Hüttl Antónia: A GDP az a makrogazdasági mutató, ami lefed minden olyan gazdasági tevékenységet, amelynek megfigyelhető a kinyilvánított pénzértéke. A jövedelem-egyenlőtlenség vizsgálatára nem alkalmas. A környezetvédelem esetén tényleg igaz, hogy jelentős tételek kimaradnak, de például a környezeti adókat elszámolják. A GDP egyik feladata, hogy negyedévente, kellő megbízhatósággal adjon számszerű információt a gazdaság helyzetéről a fiskális és monetáris politika számára. Ugyanakkor rendszeresen felmerülnek kritikák azzal kapcsolatban, mi minden hiányzik a számbavételből. Az olyan hiányosságokat, aminek van makrogazdasági relevanciája, a statisztika az úgynevezett szatellit számlák összeállításával pótolja. Így a környezet és a gazdaság kapcsolatát a SEEA (System of Environmental-Economic Accounting) mutatja be. Fontos, hogy mindennek kizárólag nemzetközileg egyeztetett módszertan alapján van értelme, egyedi megoldásoknak nincs.

Világpolitika és Közgazdaságtan: Bár nem része a kutatásának, ennek ellenére beszélne arról, hogy az MPD projekt mit mutat a V4 többi országára nézve az elmaradásról? Ezekben az országokban is hozzánk hasonló tendenciák figyelhetők meg? Készült elemzés az orosz/szovjet gazdasági teljesítmény méréséről?

Hüttl Antónia: Ismételten szeretném hangsúlyozni a magyar gazdaságstatisztikusok kiemelkedő tevékenységét, ami lehetővé tette, hogy egyáltalán hozzákezdhessünk a kutatáshoz. A 20. század első felében a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal mellett működő Magyar Gazdaságkutató Intézet fontos szerepet töltött be abban, hogy a magyar gazdaság és társada-

lom állapotáról belföldön és külföldön egyaránt hiteles kép alakuljon ki. Tudomásom szerint hasonló statisztikák a többi V4 országban nem készültek, így jóval nagyobb kihívást jelentene egy hasonlóan homogén idősor összerendezése a régió országaiban, Amellett, hogy kevesebb alapadat áll rendelkezésre, Csehszlovákia vagy Jugoszlávia esetén az egységes ország felbomlása is megnehezíti a munkát. Érdekességként megemlítem, hogy a nemzetközi adatbázisokban például párhuzamosan megtalálható Csehszlovákia és Csehország idősora.

Megnéztem, hogy az MPD mennyivel korrigálta a román, lengyel és magyar egy főre jutó GDP volumenindexeket. A korrekció nyilván szakértői becsléseken, nem statisztikákon alapult. Az eredeti adatok szerint 1970-1990 között Románia fejlődése volt a leggyorsabb, Lengyelországé a leglassabb. A korrekció megőrizte a rangsort, legnagyobb mértékben, évi 1,6 százalékkal a magyar növekedési ütemet csökkentették.

A CIA rendszeresen készített saját becsléseket a szovjet gazdaságtól. A 20. század első felét tekintve az eredeti, évi 6 százalékos feletti növekedési ütemnek mindössze egy harmadát fogadták el hihetőnek. A CIA számításai szerint 1970 utáni évtizedekben Szovjetunióban az éves növekedés ütem alig érte le 1,2 százalékos.

Világpolitika és Közgazdaságtan: A statisztikai torzítás egyik oka is volt, és az egyik legérdekesebb összefüggés a kutatásában a tőke és a munkatermelékenység mérése körüli probléma különösen a 20. század második felében. Mi ez a probléma, és hogyan lehetett volna megoldani? Ez szorosan kapcsolódik Jánossy Ferenc elemzéseire, aki erre már korábban is felhívta a figyelmet. Jánossy munkássága mennyire élő hagyomány a mai magyar gazdaságstatisztikai gondolkodásban?

Hüttl Antónia: Kezdjük a kérdés második felével. Már saját korában is többen látták, hogy a statisztika túlértékeli a magyar gazdaság valós növekedését, de a statisztika korrigálni nem tudta, sőt többnyire ennek hangot adni sem lehetett. Jánossy Ferenc a szocializmus körülményei között kereste a megoldást. Ő az alacsony termelékenységet a mezőgazdaságból az iparba átáramló munkaerő képzetlenségére vezette vissza és nem a beruházások alacsony hozamára. Úgy gondolta, hogy a növekedés elmaradásának oka a képzetlen munkaerő, és nem a beruházások magas költsége. Elmaradt a munkavállalók képzése, ma úgy mondanánk, hogy nem volt kielégítő a humán erőforrás-fejlesztés. Erre a felvetésre akkor csak korlátozottan volt fogékony a gazdaságpolitika. Egyébként a szocialista gazdaságokban, központi árszabályozás esetén a beruházások pénzben kifejezett hozama fikció, a beruházás-hatékonysági számítások a felhasznált anyagok és a kibocsátott termékek mennyiségét viszonyították egymáshoz.

Mai megközelítésben a termelékenység a tőke és a munka hozzájárulásának közös eredménye. Félrevezet a parciális, vagy csak a munka vagy csak a tőke inputhoz viszonyított termelékenységi mutató, különösen akkor, ha eltérő ágazatokat, technológiákat hasonlítunk össze. A termelékenység mérésére makrogazdasági szinten jelenleg nem létezik ahhoz hasonló egyezményes keret, ahogy a nemzeti számlák számszerűsítik a termelés, felhasználás és jövedelem folyamatait. Paradox módon a munkainput mérésével kapcsolatban több nyitott kérdés van,

mint az állóeszközök esetén. Egyelőre nem sikerült kidolgozni egy megbízható módszert a humán tőke inputjának értékelésére. Az eddigi kutatások többnyire egyetértenek abban, hogy fejlett országokban a humán tőke teszi ki a nemzeti vagyont több mint két harmadát, és leginkább az oktatási, képzési ráfordítások a megfelelő adatok ahhoz, hogy ezzel számszerűsítsük a humán tőke növekedését.

Pénzben kifejezett értékadatok híján az EU KLEMS ágazati adatbázisa a munkainputot a ledolgozott órák számával méri, azt differenciálva a foglalkoztatottak neme, életkora, képzettségi szintje szerint. A magyar adatok igen hiányosak. Az OECD intenzíven foglalkozik a termelékenységmérés módszertani fejlesztésével, és ezzel párhuzamosan közöl különféle parciális mutatókat. A 2019-ben a magyar munkatermelékenység, a GDP és a ledolgozott munkaórák számának hányadosa az osztrák szint 55 százalékát éri el, ez 15 százalékponttal alacsonyabb, mint 90 évvel ezelőtt. Az arány lényegében nem változott a 2010-es évtized folyamán. Azonban ahogy már szó volt róla, makrogazdasági szinten egy parciális termelékenységi mutató nem igazán releváns információ a gazdaságpolitikai döntéshozatal számára.

Köszönjük a beszélgetést!

Bánfai Evelin – Rosanics Róbert – Trautmann László